

Aan de rand van het land: Vlissingen, Groningen en Maastricht

Op woensdag 14 oktober 2015 organiseert de Werkgroep Stedengeschiedenis een studiemiddag getiteld 'Drie steden aan de rand van het land: Vlissingen, Groningen en Maastricht'. Locatie: Sweelinckzaal, Universiteit Utrecht, ingang Drift 27 (bibliotheek). De studiedag is gratis voor eenieder toegankelijk, wel graag aanmelden via jan@jvdn.nl ovv '3 steden'.

Dagvoorzitter: dr. Reinout Rutte (Architectuur & Stedenbouw Geschiedenis, TU Delft)

13:00-13:30: drs. Peter van Druenen (historicus), 'De rol van ruimte, klimaat en bevolkingsbewegingen in de vroege geschiedenis van Vlissingen: 1134-1581'

13:30-14:00: discussie

14:00-14:30: dr. Meindert Schroor (Varenius, Bureau voor Geografie, Geschiedenis en Ruimtelijke Planning) 'Rurale metropool. Bevolking, migratie en financiën van de stad Groningen ten tijde van de Republiek (1595-1795)'

14:30-15:00 discussie

----- pauze -----

15:30-16:00: dr. Thijs van Vugt (teamcoördinator mens & maatschappijvakken bij Fontys Lerarenopleiding Sittard), 'Een arbeidersbuurt onder de rook van "De Sphinx". Een sociaal-ruimtelijke geschiedenis van het Boschstraatkwartier-Oost te Maastricht, 1829-1904'.

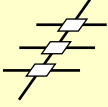
16:00-16:30 discussie

Peter van Druenen - Ruimte, klimaat en bevolkingsbewegingen in Vlissingen: 1134-1581

Begin dit jaar verscheen zijn *Vissers, Kapers, Arbeiders; Vlissingen 700 jaar stadsrechten*. Daarin schetst Van Druenen drie perioden met drie verschillende stadstypen. Vlissingen was achtereenvolgens vooral vissers-, kapers- en arbeidersstad. De transitie van vissers- naar kapersstad vond plaats tussen 1550 en 1581, die van kapers- naar arbeidersstad tussen 1706 en 1814. Waar de drie stadstypen werden gekenmerkt door groei, lieten de overgangperiodes vooral verval zien.

In zijn bijdrage gaat Van Druenen dieper in op het ontstaan en de ontwikkeling van de Visserstad en (vooral) de transitie naar Kapersstad. In dertig jaar tijd verdween de visserij, tot dan toe de dominante bedrijfstak, volledig uit het economisch leven van de stad. Het groeiende belang van de rivier de Schelde als diepe vaarweg van en naar Antwerpen, klimaatverandering, toenemend geweld op zee en ingrijpende bevolkingsbewegingen in Zeeland en Vlissingen waren hiervoor de belangrijkste oorzaken. Het nieuwe stadstype dat hierna ontstond, de Kapersstad, kende niet alleen een andere economie, een andere samenstelling van de bevolking en een andere dominante godsdienst, maar ook een dramatisch ruimteprobleem.

Zevenhonderd jaar geleden was Vlissingen nog vrij overzichtelijk. De stad telde ongeveer honderd inwoners die ruim negen hectare tot hun beschikking hadden. Dat was goed te doen, zeker voor die tijd. Maar in 1581 was de situatie ronduit ondraaglijk. Vlissingen had inmiddels vierduizend inwoners, amper twintig hectare om hen te huisvesten en geen uitbreidingsmogelijkheden. Bovendien werd de stad vanaf 1560 voortdurend gedwongen tot inkwartieringen van soldaten, eerst de Spanjaarden, vervolgens de Watergeuzen en na 1585 de Engelsen; Vlissingen was korte tijd Engels grondgebied. Volgens onze huidige normen was de stad omstreeks 1581 volstrekt onleefbaar. De woningen puilden uit, het stonk, er was altijd herrie en op de onverharde modderige straten was het een gekrioel van mensen, vee, ongedierte en ziektekiemen.

Aan het begin van de 17e eeuw zag het er allemaal veel rooskleuriger uit dankzij de annexatie en bebouwing van veel nieuw grondgebied. In 1613 kon Vlissingen twee keer zoveel grond een woonbestemming geven.

Meindert Schroor - Rurale metropool. Bevolking, migratie en financiën van de stad Groningen

Voor zijn onderzoek naar de geschiedenis van Groningen ten tijde van de Republiek dook Schroor diep in de doop- trouw- en begraafboeken om een sluitend antwoord te geven op de vraag: hoeveel mensen de stad destijds bevolkten. Daarnaast onderzocht hij hoeveel van elders naar Groningen trokken en vooral waar ze vandaan kwamen. Aan de hand van belastingkohieren, burgerboeken en gilderollen wist hij te achterhalen welke beroepen zij uitoefenden en of er een relatie was met hun herkomst.

Volgens Schroor is de ontwikkeling van de stad Groningen in de 17e en 18e eeuw namelijk niet los te zien van haar rurale omgeving. Succes en falen van deze meest dominante provinciehoofdstad van Nederland, werden weerspiegeld in de economische ontwikkeling van de Ommelanden. De relatie was wederzijds, of zoals stadsadvocaat Bernard Alting het treffend verwoordde: 'Gelijck Groningen sonder den Ommelande niet en kan. Wie anders oordeelt, d(i) e is een ignorant in de saeken van Groningen of een sot, of alle beyde.'

Toch was het geen onveranderlijke relatie. Door de Groningse investeringen in de veenkoloniën veranderde die relatie bijvoorbeeld ingrijpend. Dankzij de nieuwe inkomsten uit de buitenbezittingen kon de financieel-economische druk, die de stad vanouds op haar ommelanden legde, afnemen. Omdat Schroor de financiële huishouding van het stadsbestuur ook tot zijn onderzoek rekende, kon hij die waarneming onderbouwen met harde cijfers.

Thijs van Vugt - Een arbeidersbuurt onder de rook van 'De Sphinx' (Maastricht)

Van Vugt onderzocht het sociaal-demografisch karakter en de sociale structuur van de buurt Boschstraatkwartier-Oost te Maastricht. Na de vestiging van de glas- en aardewerkfabrieken van Petrus Regout in 1834 speelde de behoefte aan arbeider(sters) voor dat bedrijf een hoofdrol in de ontwikkeling van de buurt. Voor vrouwen en meisjes was de buurt vooral zo aantrekkelijk omdat zij bij Regout meer, kortlopende dienstverbanden konden verwerven.

Onder invloed van de industrialisatie groeide de bevolking. De groei van het aantal woningen hield daarmee geen gelijke tred en het aantal bewoners per woning nam dus flink toe, zij het niet overal in gelijke mate. De kern van de wijk kreeg steeds meer het karakter van een achterbuurt: weinig openbare ruimte, overvolle en sombere straten, dicht opeengestapelde en vaak bouwvallige woningen met volstrekt onvoldoende voorzieningen.

Boschstraatkwartier-Oost raakte in een neerwaartse spiraal van armoede en verwaarlozing. De verpaupering van de bebouwde omgeving hing niet alleen samen met de geringe welvaart van de bewoners. Huiseigenaren hadden dikwijls meer oog voor rendement dan voor zorgvuldig onderhoud. Een significant voorbeeld was de cité ouvrière van Regout aan de St.-Antoniusstraat.

De bebouwing en bewoning van de wijk waren overigens allesbehalve eenvormig. Er was een aanzienlijk verschil in grootte, kwaliteit en eigendom tussen de huizen in de kern en die in de periferie van de wijk. In het 'gouden randje' waren beroepsstatus en inkomen over het algemeen hoger. Men trof daar minder woningen per pand en een lagere bezetting per woning.

Van Vugt stelt vast dat ook de bewoning van de buurt een veel grotere variatie en dynamiek kende dan in de jaren vijftig door de historicus Maenen en de sociologen Litjes en Haveman (met hun theorieën over 'onmaatschappelijkheid') werd verondersteld.